

ДЭПАРТАМЕНТ ПА АРХІВАХ І СПРАВАВОДСТВУ
МІНІСТЭРСТВА ЮСТЫЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
НАЦЫЯНАЛЬНЫ ГІСТАРЫЧНЫ АРХІЎ БЕЛАРУСІ

*Серыя
«Гісторыя, архівазнаўства, крыніцазнаўства»*

Архіварыус

Зборнік навуковых паведамленняў і артыкулаў

Выходзіць з 2001 года

Выпуск 13

Мінск
НГАБ
2015

УДК [930.22+94(476)«15/19»(082)]
ББК 79.3(Бел)+63.3(4Бел)41
А87

Серыя заснавана ў 1998 г.

Рэкамендавана да друку Вучоным саветам
Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі

Рэдакцыйная калегія:

*У. І. Адамушка, Ю. М. Бохан (галоўны рэдактар), Г. Я. Галенчанка,
В. Ф. Голубеў, У. М. Дзянісаў, Д. В. Лісейчыкаў, Д. Ч. Матвейчык,
А. Я. Рыбакоў, А. Л. Самовіч, В. В. Урублеўскі (адказны рэдактар),
М. Ф. Шумейка, Д. У. Яцэвіч*

Рэцэнзенты:

доктар філалагічных навук *А. І. Мальдзіс,*
кандыдат гістарычных навук *С. У. Жумар*

У адпаведнасці з загадам старшыні Вышэйшай атэстацыйнай камісіі
Рэспублікі Беларусь ад 1 лютага 2012 года № 21 зборнік навуковых
прац «Архіварыус» уключаны ў Пералік навуковых выданняў
Рэспублікі Беларусь для апублікавання вынікаў дысертацыйных
даследаванняў па гістарычных навук.

ISSN 2225-4412

© Дзяржаўная ўстанова
«Нацыянальны гістарычны
архіў Беларусі», 2015

Д. В. Лісейчыкаў

**Надмагільныя камяні
з «рускімі» надпісамі XVI–XVII стст.
каля в. Малькавічы Ганцавіцкага раёна¹**

Старыя могількі каля в. Малькавічы Ганцавіцкага раёна Брэсцкай вобласці мала вядомыя шырокаму колу навуковай грамадскасці. Звесткі аб іх адсутнічаюць у энцыклапедычных выданнях савецкага часу, прысвечаных помнікам гісторыі і культуры Брэсцкай вобласці [11; 29]. Не ўнесены яны і ў Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь [10]. Нашу ўвагу на гэты помнік звярнуў галоўны захавальнік фондаў Ганцавіцкага раённага краязнаўчага музея і адміністратар інтэрнэт-рэсурса «Ганцавіцкі краязнаўча-інфармацыйны партал» Віталь Герасіменя, які абследаваў могількі і зрабіў іх падрабязную фотафіксацыю [6].

Могількі знаходзяцца на адлегласці 1 км на ўсход ад вёскі ва ўрочышчы «На агародах». Яны размешчаны на невысокай градзе ў пойме р. Цна. Вышыня ўзвышша каля 3 м, дыяметр каля 20–30 м [7]. На паверхні могілак захавалася каля сотні камянёў і надмагільных помнікаў. У чэрвені 2015 г. аўтар разам з В. Герасіменем правёў абследаванне названага помніка, у выніку якога на некаторых камянях былі знойдзены інскрыпцыі і малюнкi, якія дазваляюць зрабіць высновы аб часе вырабу асобных надмагільляў і аб часе функцыянавання саміх могілак.

На трох камянях маюцца выявы розных варыянтаў крыжоў і фрагменты надпісаў (гл. малюнкi 1–3). Два надмагільлі ўтрымліваюць надпісы па-старабеларуску: «[Клейнавы знак] | Лѣт(а) Бо(жого) нар(оженя) | #афпе (1585) ро(кѣ) | Наста|сья» (далей будзем зваць гэты камень «Настассяй», гл. малюнак 4) і «I(су)с [Выява крыжа] X(ристо)с. | Рокѣ | Бо-ж(ого) нарож(еня) | а(...) ² (1...) рокѣ | тутъ положо(н)и методъ (К)о|марови|чъ» (далей будзем зваць гэты камень «Камаровіч», гл. малюнак 5). Верагодна, надпісы і выявы маюць і некаторыя іншыя надмагільлі. Паколькі за сотні гадоў многія з іх былі перакуленыя, разбітыя, закапаныя альбо папросту «ўраслі» ў зямлю, то без правядзення раскопак адшукаць іншыя помнікі эпіграфікі на малькавіцкіх могільках немагчыма.

¹ Аўтар выказвае шчырую падзяку **Герману Брэгеру, Віталю Герасіменю, Сяргею Грунтову, Айвасу Рагаўскасу, Галіне Флікон, Юрыю Хадьку і Робертасу Юргайцісу** за дапамогу ў зборы матэрыялаў для падрыхтоўкі гэтага артыкула. Прамалёўкі інскрыпцый на камянях паводле фотаматэрыялаў аўтара зроблены мастаком **Вольгай Кісялёвай**.

² Тры літары, якія павінны азначаць стагоддзе, дзесяцігоддзе і год, не выбітыя.

Агляд найбольш вядомых надмагілляў XVI–XVII стст. з «рускімі» надпісамі. На жаль, да нашага часу захавалася зусім мала надмагілляў канца XVI – пачатку XVII ст., якія ўтрымліваюць надпісы на старабеларускай («рускай») мове, каб прааналізаваць іх змест, вылучыць шаблоны напісання. Таму для далейшага аналізу малькавіцкіх камянёў мы паспрабавалі сабраць звесткі пра найбольш вядомыя знаходкі «рускіх» надмагілляў з тэрыторыі былога Вялікага Княства Літоўскага канца XVI – пачатку XVII ст.

Разам з апісанымі ў краязнаўчай літаратуры XIX – пачатку XX ст. прыкладамі нам удалося налічыць не больш за паўтара дзясяткі «рускіх» надмагілляў азначанага перыяду.

Найбольш вядомыя з іх знаходзіліся над пахаваннямі прадстаўнікоў вышэйшых пластоў грамадства Вялікага Княства Літоўскага. Далёка не ўсе яны захаваліся да нашага часу, і аб большасці мы можам меркаваць толькі па публікацыях XIX – пачатку XX ст. У кнізе Яўстаха Тышкевіча «Надмагіллі сям’і Тышкевічаў» [1] ёсць звесткі аб трох «рускіх» надмагіллях прадстаўнікоў роду: Васіля († 1571) у крыпце царквы Супрасльскага манастыра, Астафея Васільевіча († 1558) у «Замкавай» царкве ў м. Лагойск Мінскага (пасля Барысаўскага) пав. і Марыны Марцінаўны († 1598) у царкве ў в. Дзікушкі Лідскага пав. Змест іх наступны. На надмагіллі Васіля, якое было зроблена са звычайнага каменю, мелася выява родавага герба і надпіс «Въ лето от нароженія Господа Бога и Спаса нашего Иисуса Христа 1571 мѣсеца августа 13 дня въ неделю, преставися рабъ Божій панъ Васили Тышковичъ воевода смоленскій, староста менскій и пинскій, положень въ храмѣ Благовѣщенія Богородицы въ монастыру Супраскомъ» [1, с. 2]. Паводле стану на 1871 г. надмагілля ў царкве ўжо не было. Надмагільны камень Астафея Васільевіча знаходзіўся ў будынку Лагойскай царквы перад дзвярамі, адкуль у 1858 г. быў вывезены Яўстахам Тышкевічам у Віленскі музей старажытнасцей пры бібліятэцы Віленскага ўніверсітэта. Ён утрымліваў кароткі надпіс «В лѣто Божѣ(аго) нар.(оженя) | •а•ф•ни• (1558) м(еся)ца• а|вгуста с̄. (6) дня | в патницу/• пре|ставша ССст|афеи Василевич | Тишкович.»³ [1, с. 8 а]. Найбольш цікавым з’яўляецца надмагілле Марыны Марцінаўны. Яно, па сутнасці, прадстаўляе разгорнутую біяграфію нябожчыцы з апісаннем рыс яе характару: «Тѣмъ лежит в том гробѣ положона Мари|на Мартиновна Ме(леш)ковича Скѣ|миноваа Тишкеви(чо)ваа. | Невѣста побожностю и ѹчтивостю вешелокою часѹ житѹа сво|его навѣтъ всѣмъ людем в том панствѣ В(еликом) К(нястве) Лѣт(овском) знаемаа, цнот вшела|ких

³ Тэкст расчытаны аўтарам з літаграфіі, паколькі ў варыянце тэксту, расчытаным Яўстахам Тышкевічам, зроблены шэраг памылак.

Мал. 1

Прамалёўкі камянёў з малюнкамі і інскрыпцыямі (мастак Вольга Кісялёва)

христианских взор і вобраз видомыи днєи добрых благословєства Божѣго | полна. Пошедши замѣж з домѣ родичов своих ѣ году ді (14) вт нарожєна своего, жи|ла ѣ малженском ст(ане ...) мв (42) годы, по смерѣти мѣжа своего ѣ довою | годов лѣв (32) ѣ чтиво (...) с(в)оего провадена до сконанѣа своего в дрѣлом малженствѣ не мы(с)лєчи, вставивши п(о соб)ѣ всего потомства своего дѣш | болшѣ всѣи дєтї, в старости (...) не толко матка матком, але | бабкам і прабабкам маткою бѣ(ла, до)ждавши пращѣрат, то ест чет|вертого поколенѣа своего вгледавши, в рокѣ пїи (88) вт нарожєна своего | дѣшѣ свою в рѣкї Творцы своемѣ втдала і до ѣалы ⁴ его светое з сего свѣта преставиласѣ ѣ выменю втчином малжонка (своего?), на кото|ром вт него вставлена была, в Дикѣшкахъ ро(кѣ ...) | Бож(ого) нарож(єна) ѣафчи (1598) м(єся)ца юла кїи (28) днѣа ѣ второк години д (4) і в том | же рокѣ чїи (98) м(єся)ца сєнтѣбрѣа г (3) днѣа похована при ц(є)р(к)вѣ Прєвбражєнѣа | Х(ристо)ва вт с(ы)нов своих, старшого Дмитра Скѣміна, старосты Мѣ(н)ского, мар|шалка Его К(оролевской) М(и)л(ос)ти, ѣ Вели(ким) К(ня)ст(ве) Лѣ(товском) пїсара замков влостєи ѣкраїны, | а молодшого Тєвдора Скѣміна, воево-

⁴ У тѣксцє памылковѣа ѣады.

ды Новгородскаго, старо[сты] Городенскаго, Сѣлитскаго, Юрборскаго і Н|ововолскаго»⁵ [1, с. 14 а]. Уверсе ў цэнтры пліты, вырабленай з чорнага мармуру, маецца выява чэрапа і перакрываюных касцей, па рагах пліты выявы гербаў «Корчак» і «Корсак». Надмагілле багата аздобленае раслінным арнамантам і ў цэлым выканана на вельмі высокім мастацкім узроўні. На сённяшні дзень фрагмент названага надмагілля захоўваецца ў Музеі старажытнабеларускай культуры.

У будынку царквы Св. Пятра і Паўла⁶ ў г. Мінску ў XIX ст. доўгі час захоўвалася надмагілле жонкі мінскага бурмістра Марыі Маслянкі. Да нашага часу помнік не захаваўся, маецца толькі даволі прыблізная перадача тэксту надпісу, складзеная ў 1878 г. сябрам Маскоўскага археалагічнага таварыства Руфам Ігнацьевым: «+Паметь+ | Понеже. Гласить. Труба. Духовная. Покайся. | Днесь. Мнѣ. Утро. Тобѣ | Неомыляйся. | Размышля(й). Собѣ. Описм(енахъ) | Законнь(і)хъ. Главизны. | Достоить. Бо искать оное. | Небесное. Очизьны. | Для которое. Представися | Раба Божія учствивая | Марья. Филиповъна | Пані Андрѣвая Маслень|чїная. Бурмистровая. | Мѣнская. Лѣта. Бож. Нарож. а... (1...) | Зекгарь. Мнѣ. Годины. Выбілъ. | Пейчокъ⁷. Глас(ъ). Сво(й). Вывылъ | Смерть приму (...)» [12, с. 84–85]. Настаяцель кафедральнай саборнай царквы Павел Афонскі ў 1887 г. даў больш падрабязнае апісанне помніка, падаў свой варыянт расчытання некаторых слоў, а таксама прачытаў некаторыя неразабраныя Ігнацьевым кавалкі тэксту. Вось найбольш цікавыя характарыстыкі надпісу: *«Увесь надпіс складаецца з 19 радкоў, пры гэтым увесь ён зроблены стараславянскімі літарамі, абрыс якіх дастаткова правільны, літары, што змяшчаюцца ў 15 радках, крыху буйнейшыя, чым у апошніх чатырох радках. (...) Кожнае асобнае слова ў надпісу аддзяляецца ад іншага кропкай (у выглядзе невялікага ромбу), якая ставіцца, зрэшты, не ў ніжняй частцы радка, а ў сярэдзіне радка, каля апошняй літары кожнага асобнага слова. Кожны асобны верш, апроча гэтага, аддзяляецца ад іншага яшчэ дзвюма невялікімі рыскамі, пастаўленымі над кропкай, што аддзяляе кожнае слова»* [5, с. 208–209]. У варыянце Афонскага змест надпісу гучыць так: «+Паметь+ | Понеже. гласить. труба. ду|ховная. покаися. // | Днесь. мнѣ. утро. тебѣ. | Не омыляйся. // | Размышляи. себѣ. о ним⁷. | Законныхъ. главизны. // | Достоить. бо. искать. оное. | Небесное. очизьны. // | Да яко. того е. преставися. | Раба. Божія. Учствивая. | Марья. Филиповъна. | Пани Андрѣвая. Маслень|чи-

⁵ Тэкст расчытаны аўтарам з літаграфіі, паколькі ў варыянце тэксту, расчытаным Яўстахам Тышкевічам, зроблены шэраг памылак.

⁶ У XIX ст. тытул Св. Пятра і Паўла насіла былая базыльянская царква Св. Духа (у адноўленым будынку яе сёння размяшчаецца Канцэртная зала Дзіцячай філармоніі «Верхні горад»).

⁷ Так у тэксе.

Мал. 2

ная. Бурмістравая. | Мѣнская. лѣта. бож. нарож. а. (1...) | Зекгар. мнѣ. годныи. выбиль(?)..... | Псичокъ (sic!) гласѣ. сбойи. выбиль(?)..... | Смерть. приму я. отъ т..... | Обратилося. тѣло.....»⁸ [5, с. 208–209]. Афонскі таксама вызначыў, якім чынам надмагілле трапіла ў царкву Св. Пятра і Паўла. Першапачаткова пліта была ўмуравана ў сцяну манастырскай царквы Увазнясення Богага. Пасля заняпаду царквы пліта была перанесена ў манастырскую базыльянскую царкву Св. Духа, якая ў 1799 г. пераўтворана ў праваслаўную кафедральную са-

⁸ У цытаце захаваны асаблівасці перадачы тэксту, зробленыя П. Афонскім, — кропкі ў гэцце, дзве нахіленыя рыскі ў канцы некаторых радкоў. Для аддзялення аднаго радка ад іншага ў гэцце пастаўлена адна вертыкальная рыска.

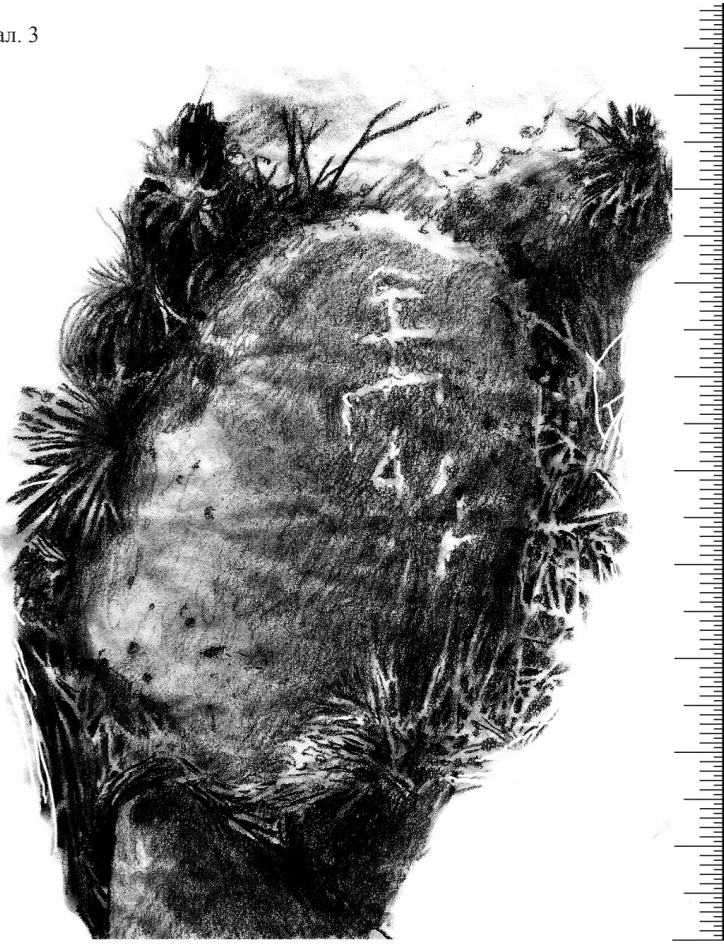
борную царкву Св. Пятра і Паўла. Афонскі піша, што другая пліта ўласна з магілы самога бурмістра Андрэя Маслянкі найверагодней загінула ў час зруйнавання Узвзнясенскага манастыра [5, с. 212–213].

Абодва даследчыкі, і Ігнацьеў, і Афонскі, звярнулі ўвагу на тое, што на надмагіллі ў пазначэнні года смерці фігуруе толькі кірылічная літара *а*, што азначае 1000. Абодва не наважыліся абвергнуць ранейшае фантастычнае сцвярджанне архімандрыта Мікалая (Трускоўскага), што надмагілле датуецца 1000 г. і з'яўляецца помнікам хрысціянства часоў кіеўскага князя Уладзіміра [13, с. 79]. Больш верагодным часам стварэння помніка зыходзячы з выкарыстанай лексікі яны лічылі XV альбо XVI ст., але версія аб старажытным паходжанні пліты імі таксама дапускалася. Між тым муж Марыі Маслянкі Андрэй Маслянка займаў пасаду мінскага бурмістра ў 1590-х гг. Дакумент 1590 г. згадвае яго ў якасці бурмістра і адзначае, што Андрэй Маслянка прызначаны гадавым бурмістрам на 1592 г. [30, с. 40–41]. Пад 1612 г. у дакументах Мінскага магістрата ў якасці бурмістра фігуруе ўжо Васіль Маслянка, відавочна, сын пана Андрэя, які да гэтага часу напэўна памёр [30, с. 80]. Далей мы вернемся да «недапісаных» дат на надмагіллях. Яны, як паказала наша даследаванне, прысутнічаюць на многіх падобных помніках.

У музеі старажытнабеларускай культуры захоўваецца надмагілле луцкага і астрожскага ўніяцкага епіскапа Кірыла Цярлецкага, якое перавезена сюды з будынка царквы ў в. Пярковічы Драгічынскага раёна Брэсцкай вобласці. У канцы XIX ст. ужо рабілася падрабязнае апісанне надмагілля: *«Магіла епіскапа Цярлецкага — з левага боку ад святога алтара, пад рызніцай, у склепе, наглуха закладзеным. Над ёю, у рызніцы змяшчаецца гарызантальная каменная пліта з зубчатай аздобай і з выразанымі на ёй словамі»* [9, с. 181]. Тэкст надпісу ў кнізе прыводзіцца са спрашчэннямі і апіскамі, таму падаём яго тут паводле расчэтка з арыгіналу, які захоўваецца ў музеі: *«Тѣм лежит тѣло велелебного еп(и)ск(о)па | Лѣцкога и Сѣстрозскаго Кирила Терлецкога. А положено | рокѣ ѣах(...) (16...) м(е)с(я)ца (...). | Которыи был прежде | еп(и)ск(о) пом Пінским лѣтї (10), | (...) еп(и)ск(о)п(о)м | лѣтъ двадесѣт. | К(ириль) Т(ерлецкий), | е(пископъ) Л(уцкий) и Сѣ(строзский)»*. Кірыла Цярлецкі памёр у 1607 г. і быў пахаваны ў в. Пярковічы Пінскага пав.⁹ Падрабяз-

⁹ Пра акалічнасці знаходкі надмагілля ў прыватным лісце распавёў мастацтвазнаўца **Юры Хадыка**: *«Калі мы прыбылі ў Пярковічы, першае што кінулася ў вочы, вялікія памеры і аскетычна стрыманыя формы царквы. Яна была адкрытая і разрабаваная ўнутры. Толькі праз праломы надлогі ў раёне алтара мы пабачылі надмагілле, а прачытаўшы тэкст, зразумелі, якую каштоўнасць знайшлі. Забраць пліту тады мы не маглі з-за адсутнасці свайго транспарту. Толькі ў 1978 г. Вольга Васільеўна [Церашчатава] арганізавала спецыяльную паездку і прывезла надмагілле ад няўдзячных нашчадкаў аднаго з галоўных бацькоў вялікай спробы*

Мал. 3

ней аб усіх перыпетях, звязаных з гісторыяй гэтага надмагілля, напісана ў працы ўкраінскага гісторыка Леаніда Цімашэнкі [32].

Яшчэ адно надмагілле прыблізна таго ж перыяду, пастаўленае па віленскім бурмістры Апанасе Брагу і яго сыне Антоне, знаходзіцца ў будынку царквы Св. Тройцы манастыра базыльянаў у г. Вільні: «Там лежит раб Божии Сѡана|сеі Өедорович Брага, бѣрми|стр места Ви-

адрадзіць хрысціянскае адзінства» (з ліста Ю. Хадыкі да Д. Лісейчыкава ад 05.07.2015).

ленскаго. А прѣ|стависѣ в лето *wt* вопло|шеніа Сп(а)са нашего ꙗѡѡс (1576) | мѣсеца вкѣ|тѣбра кс̄ (26) днѣ. | А жил на свете лѣт нз̄ (57). Тѣм | же лежит | сын его Анто|ннї. Сѡн же престависѣ | в лето ꙗѡѡп (1580), м(еся)ца вкѣ|тѣбра г (3) днѣ». Масацкім асаблівасцям гэтага надмагілля прысвяціла свае працы літоўская даследчыца Марыя Матушакайтэ [3, р. 84–88; 4, р. 66–67].

У будынку царквы Св. Пятра і Паўла ў г. Мінску яшчэ ў канцы 1940-х гг. знаходзілася надмагілле першай паловы XVII ст. (царква тады насіла назву кафедральнай Кацярынінскай). Тэкст расчытаны намі паводле фотаздымка ад 14 студзеня 1948 г., які захоўваецца ў Нацыянальным гістарычным музеі Рэспублікі Беларусь: «Рокѡ wt нароженіа С(ы) на Б(о)ж(о)го ахлѣ (1635) м(еся)ца марца | ти (18) днѣ престависѣ раба Б(о)жіа Маріа Ивановна | Яроцко(...) ¹⁰ Миколаеваа Геленачевичоваа, | мешанька мѣнскаа послѣшешства | всходнего, (веры пр)авославное грѣцеское | в дѣхѣ дшерь. Сѡт нароженіа своего мѣла лѣтъ трыдцать дѣ(вя)тъ. Которѣ | на семь мѣсци естѣ погребена при ц(е)ркви | С(вя) тыхъ Ап(осто)ль Петра и Павла» [16].

Звернем увагу, што вышэй гаворка ішла аб надмагіллях, якія знаходзіліся ў будынках храмаў. Гэта азначае, што асобы, пахаваныя пад імі, займалі высокае становішча ў сацыяльнай структуры грамадства. Значна менш захавалася звестак аб надмагільных помніках, якія знаходзіліся на царкоўных цвінтарх і належалі прадстаўнікам менш прывілеяваных пластоў грамадства. Малькавіцкія камяні адносяцца менавіта да такога тыпу надмагілляў.

Вельмі нагадвае сваёй лаканічнасцю малькавіцкую «Настассю» апісанні Еўдакіма Раманавым каменны крыж каля в. Вендараж Магілёўскага пав. з надпісамі «ꙗѡѡчї (1598) | Ивань» [14, без пагінацыі]. Даследчык дапускае версію, што гэты крыж мог з’яўляцца надмагіллем, аднак згодна з духам часу больш схіляецца да версіі аб тым, што яго паставілі рупліўцы хрысціянства на месцы былога язычніцкага капішча. Тут Раманаў, як падаецца, трапляе ў палон сваіх гіпотэз аб паходжанні т. зв. «Барысавых камянёў», вывучэнню і апісанню якіх ён прысвяціў не адзін год. У «Археалагічнай карце Гродзенскай губерні» Фёдара Пакроўскага, дзе маецца шмат узгадак пра старыя могількі і камяні з малачытабельнымі надпісамі, апісаны два падобныя помнікі: каля в. Хвіневічы Слонімскага пав. з надпісам «Ацѣко Илиничъ» [27, с. 17] і каля в. Паўлава Кобрынскага пав. з надпісам «Ничипоръ» [27, с. 84]. Яшчэ ад двух, каля в. Гавенавічы (сёння в. Падгорная) Слонімскага пав. і м. Мо-

¹⁰ Фрагмент пашкоджаны. Магчыма, маецца на ўвазе прозвішча Яроцкая-Сенніцкая. Мяшчане з такім прозвішчам адзначаны ў г. Мінску ў другой палове XVI ст. [30, с. 32–34] (1579 год).

Мал. 4

таль Кобрынскага пав., Пакроўскі расчытаў верагодныя даты «1611» і «1651» адпаведна [27, с. 20, 139]. Паводле нашых звестак на сённяшні дзень у м. Моталь знаходзіцца камень з надпісам «рокѸ | ꙗхмз (1647)». Цяжка сказаць, ці гэта той камень, які апісваў Пакроўскі (з памылковай расчыткай даты), ці ўсё ж нейкі іншы.

Такім чынам, у фармуляры складання надпісаў на «рускіх» надмагіллях другой паловы XVI – пачатку XVII ст. можна вылучыць некалькі элементаў, наяўнасць якіх залежала ад фінансавых магчымасцей заказчыка і ад яго месца ў сацыяльнай структуры грамадства. Большая колькасць прысутных на надмагіллі элементаў сведчыць пра большую значнасць (заможнасць) асобы (гл. прыведзены пералік):

1. Дата (год) пахавання.
2. Імя.
3. Прозвішча.
4. Пасада.
5. Выява крыжа.
6. Выява родавага герба.
7. Мастацкае аздабленне.
8. Біяграфічныя звесткі.
9. Літаратурныя прыёмы складання тэксту.

Асобна трэба ўлічваць, да якога тыпу надмагілля адносіцца камень паводле месца захавання — унутрыхрамавага альбо прыхрамавага.

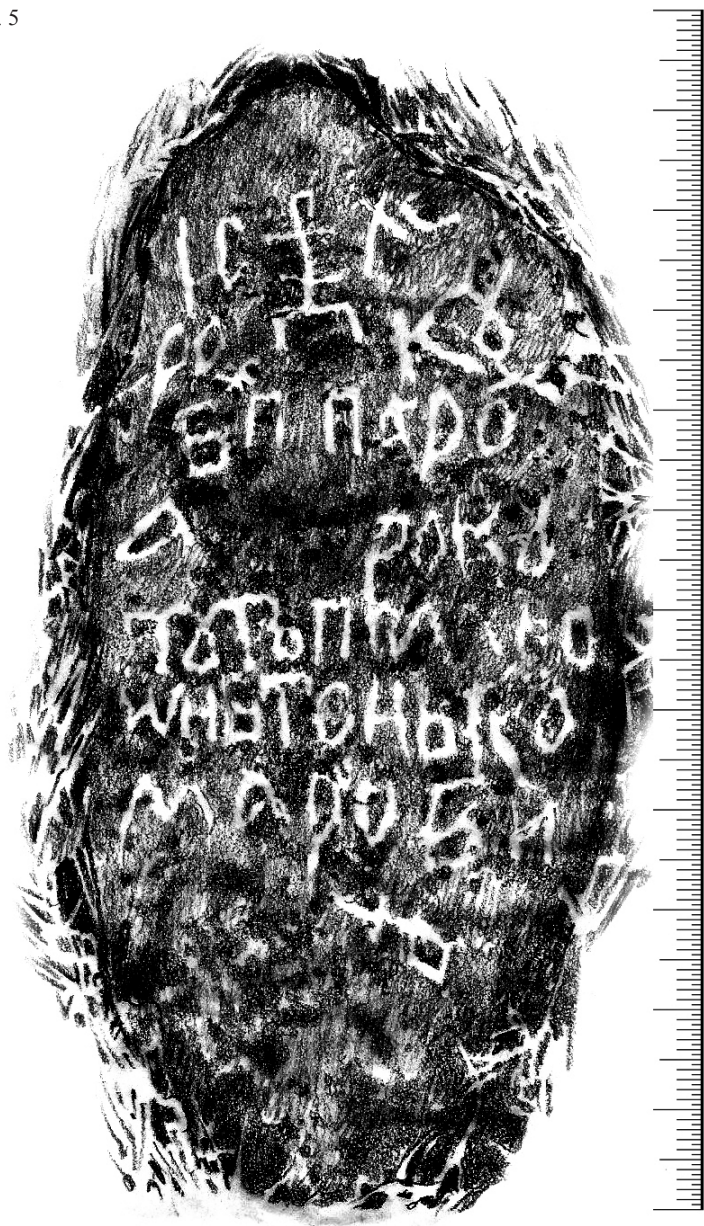
Надмагілле «Настасся» мае тры з пералічаных элементаў (год, імя, выяву клейнавага герба), надмагілле «Камаровіч» — чатыры (год, імя, прозвішча, выяву крыжа). Абодва адносяцца да прыхрамавага тыпу надмагілляў.

Гісторыя малькавіцкіх могілак. Адна з першых узгадак вёскі і маёнтка Малькавічы (Малкавічы) датуецца 1526 г. У той час разглядалася спрэчка паміж уладальнікам Малькавічаў Юрыем Іллінічам і ўладальнікам суседняга маёнтка Лунін (Лулін) Янам Пенькам за права валодання паляўнічымі ўгоддзямі на сумежных землях [2, р. 192–194]. На жаль, ніякіх дакладных звестак аб самім маёнтку і яго жыхарах у тэксце дакумента не ўтрымліваецца.

Існаванне ж могілак цесна звязана з дзейнасцю царквы, якая існавала ў Малькавічах як мінімум з першай паловы XVI ст. Дакладных звестак аб гэтым мы не маем. Аднак, аналізуючы этапы фарміравання парафіяльнай сеткі царкваў на беларускіх землях у гэты перыяд, можна сцвярджаць, што разглядаемыя намі могілкі ўяўляюць сабой тое, што ў крыніцах называецца *пагостам* — месцам, на якім размяшчаліся найбольш старажытныя храмы. Працэс пераносу будынкаў царкваў з *пагоста* непасрэдна ў вёскі ў цэлым завяршыўся да канца XVI ст., аднак месцамі, асабліва па ўсходзе беларускіх зямель — Полацкай епархіі — храмы *на пагостах* фіксуюцца яшчэ ў сярэдзіне XIX ст. [15, с. 65].

Найбольш ранняя дакладная звестка аб гэтай мясцовасці датуецца 28 лютага 1612 г. У гэты час адбылося размежаванне зямель Станіслава Кішкі і Яна Крачатоўскага ў раёне вёсак Малькавічы і Вялута Навагрудскага пав. Пры падрабязным апісанні межаў прыгадваюцца некалькі «астравоў» сярод балот на правым беразе р. Цна ў накірунку ад Малькавічаў да Вялуты: «*Востраў Лаза, востраў Ютычаў, востраў Казляноўскі, востраў Пагосцікі, востраў Салом'я, востраў Дубаў да вострава Селішча*» [25, арк. 769] (паколькі дакумент быў актыкаваны ў кнігах Пінскага земскага павятовага суда 23.09.1798, то пісар запісаў стара-

Мал. 5

беларускі тэкст польскім «транслітам». У актавых кнігах ён запісаны ў такім выглядзе: «*Ostrow Łoza, Ostrow Jutyeczow, Ostrow Kozlanowski, Ostrow Pohoski, Ostrow Solomja, Ostrow Dubow do Ostrowa Seliszcza*»). Пад назвай «*востраў Пагосцікі*» якраз і фігуруюць старыя малькавіцкія могілкі. Гэта гаворыць аб тым, што ў пачатку XVII ст. будынак царквы хутчэй за ўсё ўжо знаходзіўся ў вёсцы.

Малькавіцкая царква належала да юрысдыкцыі Кіеўска-Віленскай мітрапаліцкай епархіі і знаходзілася на паўднёвым яе ўскрайку. Суседнія з Малькавічамі парафіі ў Хатынічах, Луніне і Малой Плотніцы належалі ўжо да юрысдыкцыі пінска-тураўскіх епіскапаў. Прагакол генеральнай візітацыі Малькавіцкай царквы 1696 г. нічога не гаворыць аб дакладнай лакалізацыі храма і могілак. Стан парафіі на той час быў незадавальняючы. Не з лепшага боку характарызавалася візітатарам асоба тагачаснага святара Яна Навіцкага: «*Сам святар нічога не ўмеє. На саборах ніколі не быў, наконт чаго атрымліваў пазвы (у кансісторскі суд. — Д. Л.), паводле якіх не з'яўляўся*» [28, арк. 16 адв.]. Верагодна, малькавіцкая парафія і царква не лічыліся надта прэстыжнымі ўжо ў той час.

На плане 1855 г. будынак царквы адзначаны на новым месцы [22, арк. 1–3], непасрэдна ў вёсцы. Зусім лаканічна гаворыць аб будынку і месцазнаходжанні храма візіта Малькавіцкай царквы за 1820 г.: «*Месца знаходжання гэтай царквы ў лясах і балотах, дзе матэрыялаў каменных не маецца*» [20, арк. 181]. Пры гэтым не ўдакладняецца канкрэтнае месца. Не фіксуе візіта і наяўнасць асобнай капліцы на старым царковішчы, адзначаецца толькі наяўнасць капліцы ў суседняй в. Люсіна [20, арк. 181]. Тытул малькавіцкай царквы паводле візіты 1820 г. — Св. Юрыя (Георгія), калытарам царквы запісаны Рудольф Тызенгаўз, апісанне разлегласці прыхода — у даўжыню 17 вёрст, ад бліжэйшай царквы ў в. Бостынь знаходзіцца за 7 вёрст, усяго ў прыходзе 160 дамоў, 837 душ (408 мужчын, 429 жанчын) [20, арк. 181]. Кліравыя ведамасці царквы за 40-я гг. XIX ст. і больш позні перыяд фіксуюць наяўнасць на тэрыторыі парафіі яшчэ адной капліцы — у в. Макава [17, арк. 155, 157].

Дынаміку змен колькасці парафіян можна праілюстраваць наступнымі лічбамі: 1844 г. — 129 дамоў, 1128 душ (518 мужчын, 610 жанчын) [17, арк. 158 адв.], 1851 г. — 134 дамы, 1149 душ (536 мужчын, 613 жанчын) [18, арк. 159 адв.], 1864 г. — 112 дамоў, 995 душ (446 мужчын, 549 жанчын) [19, арк. 173 адв.]. (Усе яны ў той час з'яўляліся ўжо падданымі памешчыкаў Патоцкіх).

Самыя раннія з захаваных метрычных кніг аб памерлых Малькавіцкай царквы за 1791–1813 гг. фіксуюць тры месцы пахавання: «*на Малкавіцкіх могілках*», «*пры Люсінскай капліцы*» і «*пры Макаўскай капліцы*» [23, арк. 205–210, 213, 225, 233, 237, 246–249 адв., 254, 258–258 адв., 262–262 адв., 267–267 адв., 273–273 адв., 281–281 адв., 287–

287 адв., 293–294, 299–300, 304–305 адв., 310–311, 316–317, 322–323]. Дзе канкрэтна размяшчаліся «Малкавіцкія могілкі», дакументы не паведамляюць.

Пахаванні на старых малькавіцкіх могілках працягваліся і ў больш позні час. Самае позняе з захаваных на сённяшні дзень надмагілляў датавана 1907 г. Увогуле, тры самыя познія надмагіллі сведчаць, што на могілках у той час хавалі немаўлят (19 снежня 1905 г. — Віталь Багно, 1 снежня 1905 г. — Галіна Цвяткова, 13 лютага 1907 г. — Мікалай Цвяткоў). Магчыма, на той час існавала нейкая мясцовая традыцыя памерлых дзяцей хаваць менавіта на гэтых старых могілках. Позніх надмагілляў усяго некалькі, і яны рэзка адрозніваюцца ад астатніх паводле знешняга выгляду і часу вырабу. Ставіліся яны, відавочна, прадстаўнікамі мясцовых «вышэйшых колаў». 9-месячны Віталь Багно (Багон), які памёр ад запалення лёгкіх 19 снежня 1905 г., быў сынам памочніка начальніка раз'езда Люсіна Вільня-Ровенскай чыгункі Івана Сільвёвіча Багона [21, арк. 211 адв.–212].

Святар адмыслова не пазначаў у метрычных кнігах дакладнае месца пахавання. Насупраць запісаў аб месцы пахаванняў адпетых у Малькавіцкай царкве ў пачатку XX ст. паўсюль маецца стандартны запіс: «*На мясцовых могілках*» (рус. — «*На местных кладбищах*»). Такая ж нататка пастаўлена і насупраць запісу аб смерці вышэйгаданага Віталія Багно.

Адзначаныя ў самым пачатку артыкула дзве асобы, надмагіллі якіх захаваліся найлепш — Настасся (без прозвішча) і Мяфодзі Камаровіч — верагодна, належалі да прывілеяваных саслоўяў навакольных зямель. Па-першае, знайсці дастаткова вялікі камень для вырабу надмагілля ў гэтым рэгіёне практычна немагчыма. Найбліжэйшая мясцовасць, дзе фіксуецца наяўнасць т.зв. *эратычных валуноў*¹¹, гэта ваколіцы вёсак Дзяніскавічы, Шашкі, Малыя і Вялікія Круговічы — прыблізна 20 км ад месцазнаходжання малькавіцкіх могілак. Па-другое, неабходна было заплаціць за працу майстру, каб той адшліфаваў паверхню каменю і выбіў патрэбны тэкст. Усё гэта маглі сабе дазволіць найперш самыя знатныя ў парафіі асобы — калятары, шляхта і ўласна прадстаўнікі духавенства. Астатнія парафіяне малькавіцкай царквы ў лепшым выпадку ставілі па сваіх памерлых сваяках звычайны валун без надпісу альбо толькі з выявай крыжа. Менавіта такія помнікі складаюць абсалютную большасць на могілках.

Як бачна, у выпадку з Настассяй майстар не зафіксаваў на камяні яе прозвішча. Між тым гэтая жанчына з'яўлялася важнай асобай на тэрыторыі парафіі малькавіцкай царквы. На нашу думку, надмагілле

¹¹ Эратычныя валуны альбо ледавіковая эратыка — фрагменты горнай пароды, прынесенай ледавіком.

належыць жонцы альбо дачцэ малькавіцкага святара другой паловы XVI ст. У святарства *ritus graeci* беларуска-літоўскіх зямель у гэты перыяд у цэлым яшчэ не склалася традыцыя пазначаць устойлівыя прозвішчы на пісьме¹².

На камяні Мяфодзія Камаровіча, як можна бачыць, страчаны некаторыя фрагменты тэксту, у тым ліку першая літара прозвішча. Можна дапусціць, што першай літарай тут можа з’яўляцца не *K*, а *T* альбо *C*. Аднак для *T*, якую рэзчык піша ў варыянце перагорнутаі *Ш* (*Ш*), пры такой шчыльнасці літар на камяні проста не было месца. Прозвішча ж *Самаровіч* у гэтай мясцовасці альбо прылеглых тэрыторыях дакументы XVI – пачатку XVII ст. не фіксуюць. Камаровічы ж, наадварот, зафіксаваны ў дакументах Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага. У перапісе войска ВКЛІ 1528 г. адзначаны два носьбіты прозвішча Камаровіч: Мітка (Міцька) Камаровіч [26, с. 66], баярын Навагрудскага павета, і Ігнат Камаровіч [26, с. 151], баярын Пінскага павета, якія не маюць сваіх людзей і мусяць ехаць на вайсковую службу самі. На жаль, дакладнае месца пражывання гэтых асоб не адзначана. Мяфодзі Камаровіч з аднолькавай доляй верагоднасці мог з’яўляцца нашчадкам аднаго з іх. Аднак у дакументах аб дваранскім паходжанні роду Камароў-Стахоўскіх з фонду Мінскага дваранскага дэпутацкага сходу [24, арк. 613–614 адв.] падрабязна распісаны ўсе нашчадкі таго самага пінскага баярына Ігната Камаровіча (Камара). Асобы з іменем Мяфодзі ў іх не зафіксавана. Найбольш верагодна, што Мяфодзі Камаровіч з’яўляецца нашчадкам баярына Навагрудскага павета Міткі (Міцькі) Камаровіча.

Аналіз надпісу на помніку Мяфодзія наводзіць нас на цікавую гіпотэзу аб часе вырабу надмагілля. Як бачым, у тэксце адсутнічае дакладны год пахавання, літарай «а» (1) адзначаны толькі нумар тысячагоддзя. Далей да слова *рокʹ* адсутнічаюць тры літары, якія б мусілі азначаць нумар стагоддзя, дзесяцігоддзя і года. Скрупулёзны агляд структуры каменя дазваляе сцвярджаць, што мы маем справу не са знішчэннем фрагмента надпісу — рэзчык спецыяльна пакінуў лакуну ў гэтым месцы. Так было зроблена, магчыма, паводле жадання заказчыка. На выказаную думку наштурхоўвае прыклад іншых помнікаў таго ж перыяду — надмагілля луцкага і астрожскага ўніяцкага епіскапа Кірылы Цярлецкага, а таксама надмагілля жонкі мінскага бурмістра Марыі Маслянкі, аб якіх ішла гаворка вышэй. Кірыла Цярлецкі, як вядома, памёр у 1607 г. Між тым на надмагільным помніку выбітыя толькі дзве кірылічныя літары *a* і *x* (1 і 6), якія азначаюць нумар тысячагоддзя і стагоддзя. Помнік багата і

¹² Фарміраванню ўстойлівых святарскіх прозвішчаў у канцы XVI – сярэдзіне XVII ст. прысвечаны падраздзел адной з нашых прац [15, с. 20–28 («Фарміраванне святарскіх дынастый»)].

па-майстэрску аздоблены. Відавочна, уладыка Кірыл замовіў яго незадоўга да смерці — у самым пачатку XVII ст. Пасля ж яго смерці паводле нейкай прычыны душапрыказчыкі ўладыкі не парупіліся, каб майстар выбіў на надмагіллі дакладны год трагічнай падзеі. У выпадку з каменем Мяфодзія Камаровіча, на нашу думку, адбылася такая ж гісторыя. Час замовы помніка самім Мяфодзіем прыпадае, напэўна, на 1590-я гады — менавіта таму майстар не пазначыў на камяні нават нумара стагоддзя. Смерць жа адбылася верагодней за ўсё ў тыя ж 1590-я гады — калі б Камаровіч перажыў 1599 год, ён, мабыць, папрасіў бы майстра дадаць на помнік нумар стагоддзя — літару *x* (6). Такім жа чынам тлумачыцца і наяўнасць адной толькі літары *a* (1000) у даце смерці Марыі Маслянкі, надмагілле па якой замаўлялася ў майстра ў самым канцы XVI ст.

У ходзе абследавання намі старых малькавіцкіх могілак высветлілася яшчэ адна праблема. Паводле сведчанняў галоўнага захавальніка фондаў Ганцавіцкага раённага краязнаўчага музея Вітала Герасімені, фотаздымкі гэтых надмагілляў ужо высылаліся на экспертызу ў Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, адкуль быў дадзены адказ, што прачытаць змест надпісаў немагчыма. Магчыма, падобныя звароты трапляюць на разгляд у «профільныя» аддзелы археалогіі. Між тым для прачытання зместу надпісаў неабходна валодаць навыкамі ў палеаграфіі XVI–XVII стст. і вопытам архіўнай, а не палявой археалагічнай работы.

Сюжэты аб наяўнасці камянёў з надпісамі даволі часта з’яўляюцца на форумах розных краязнаўчых сайтаў і з-за адсутнасці палеаграфічных навыкаў у іх апісальнікаў ствараюцца легенды, якія пасля тыражуюць сродкі масавай інфармацыі. Так, нядаўна на канале «Сталічнае тэлебачанне» прайшоў сюжэт аб наяўнасці ў парку в. Манькавічы Столінскага раёна камянёў, якія былі перавезены са Столінскага касцёла і якія ўтрымліваюць надпісы на грэцкай мове [31]. Журналісты разам з мясцовымі краязнаўцамі агучылі стандартную ў такіх выпадках легенду: гэта камяні-абярэгі, якія лічацца «бліжэйшымі сваякамі падобных камянёў у Барысаве (відаць, маюцца на ўвазе «Барысавы камяні». — *Д. Л.*)» На самай справе гэта надмагільныя камяні другой паловы XVIII ст.: «НИ [Выява крыжа] КА | ♯ашп|е (1785) | Гри|гори» [8]. Большасць камянёў з «незразумелымі» надпісамі якраз і з’яўляюцца надмагіллямі XVI–XVIII стст., а, магчыма, і больш ранняга перыяду.

Зварот па экспертызу ў кампетэнтныя ўстановы дазволіць у будучым пазбягаць падобнай міфатворчасці.

Высновы. Такім чынам, старыя могілкі каля в. Манькавічы Ганцавіцкага раёна ўяўляюць сабой *пагост* — месца знаходжання найбольш старажытнай малькавіцкай царквы, якая была перанесена непасрэдна

ў вёску ў канцы XVI ст. Як вынікае з аналізу тэкстаў надмагілляў, пахаванні тут адбываліся як мінімум з 1585 г. і да самага пачатку XX ст. Надмагіллі пачатку XX ст. сведчаць, што на той час паводле мясцовай традыцыі тут хавалі немаўлят.

Два надмагіллі ўтрымліваюць добра чытабельныя тэксты надпісаў на старабеларускай («рускай») мове канца XVI – пачатку XVII ст., якія былі пастаўлены па асобах, што належалі да прывілеяваных пластоў грамадства. Аналіз зместу надпісаў і параўнанне малькавіцкіх камянёў з іншымі прыкладамі вядомых «рускіх» надмагілляў канца XVI – пачатку XVII ст. зямель былога Вялікага Княства Літоўскага дазваляе сцвярджаць наступнае. Фармуляр складання надпісаў (наяўнасць 3–4 элементаў з 9 магчымых) сведчыць аб тым, што заказчыкі помнікаў належалі да катэгорыі асоб з даволі вялікімі фінансавымі магчымасцямі. Практыка замаўлення надмагілляў у майстра пры жыцці заказчыка, уласцівая беларуска-літоўскім землям разглядаемага перыяду, была характэрнай і для ваколіц Малькавічаў. Камяні дастаўляліся ў Малькавічы з адносна вялікай адлегласці — каля 20 км.

На падставе ўсяго пералічанага вышэй мясцовым уладам Ганцавіцкага раёна мэтазгодна ініцыяваць працэс уключэння старых могілак каля в. Малькавічы ў Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь. Два найбольш каштоўныя надмагіллі 1585 і 1590-х гг. заслугоўваюць таго, каб папоўніць фонды Ганцавіцкага раённага краязнаўчага музея і несумненна будуць з’яўляцца аднымі з найбольш каштоўных прадметаў у экспазіцыі па гісторыі хрысціянства на тэрыторыі Ганцавіцкага раёна.

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. Groby rodziny Tyszkiewiczów. Opisał Eustachy Tyszkiewicz, b. prezes Komisyy Archeologicznej i kurator Muzeum starożytności w Wilnie, członek honorowy cesarskiej Akademii Nauk w Petersburgu, Królewskiej Akademii Historii i Starożytności w Sztokholmie, Instytutu Archeologicznego w Londynie, Cesarskiej Publicznej biblioteki w Petersburgu, Serbskiej Maticy w Budystynie, towarzystw naukowych: w Moskwie, Kopenhadze, Odessie, Rydze, Moguncyi, Krakowie, Poznaniu, Mitawie, etc. — Warszawa, 1873.
2. Lietuvos Metrika Nr. 224 (1522–1530): 4-oji Teismų būtų knyga (XVI a. pabaigos kopija) / Spaudai parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt. — Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 1997.
3. Matušakaite, M. Brahų antkapinė reljefinė plokštė Vilniaus bazilijonų bažnyčioje // Muziejai ir paminklai. — Vilnius, 1970. — P. 84–88, 137, 139.
4. Matušakaite, M. Išėjusiems atminti: laidosena ir kapų ženklinimas LDK. — Vilnius: Vilniaus Dailes akademijos Leidykla, 2009. — 351 p.
5. Афонский, П. Об одном малоизвестном памятнике древности в Минском Кафедральном Петропавловском соборе (Археологическая

- заметка) // Минские епархиальные ведомости. 1887 г. — № 9. — Часть неофициальная.
6. Ганцавіцкі краязнаўча-інфармацыйны партал. — Вёска Малькавічы. [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://www.gants-region.info/photo/vjoska_malkavichy/24; Дата доступу 29.07.2015.
 7. Ганцавіцкі краязнаўча-інфармацыйны партал. — Старыя закрытыя могілкі. [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://www.gants-region.info/index/staroe_zakrytoe_kladbishhe/0-2607; Дата доступу 29.07.2015.
 8. Глобус Беларусі. [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://forum.globus.tut.by/vewtopic.php?t=780&postdays=0&postorder=asc&start=30>. Дата доступу: 28.06.2015.
 9. Гродненский православно-церковный календарь или Православие в Брестско-Гродненской земле в конце XIX века. Изд. 2-е. Т. I. — Воронеж : Типография В. И. Исаева, 1899. — 456 с.
 10. Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь / склад. В. Я. Абламскі, І. М. Чарняўскі, Ю. А. Барысюк. — Мінск : БЕЛТА, 2009. — 680 [3] с.
 11. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Брэсцкая вобласць / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; Рэд. кал.: С. В. Марцэлеў (гал. рэд.) і інш. — Мн. : БелСЭ, 1984. — 367, [1] с.
 12. Игнатъев, Р. Плита с древнею надписью в Минском Петропавловском кафедральном соборе // Минские епархиальные ведомости. 1878 г. — № 4. — Часть неофициальная.
 13. Историко-статистическое описание Минской епархии, составленное ректором Минской духовной семинарии архимандритом Николаем. — Санкт-Петербург : в Типографии духовного журнала “Странник”, 1864. — [4], 315 с.
 14. Каменный крест 1598 года // Могилевская старина. Сборник статей «Могилевских губернских ведомостей» под ред. Е. Р. Романова. — Вып. 1. — 1898 и 1899 гг. — Могилев, 1900. — [Без пагінацыі].
 15. Лісейчыкаў, Д. В. Святар у беларускім соцыуме: прасапаграфія ўніяцкага духавенства 1596–1839 гг. / Дзяніс Лісейчыкаў. — Мінск: Беларусь, 2015. — 717, [2] с., [16] л. іл.
 16. Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь. — НД 864.
 17. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (далей — НГАБ). — Ф. 136 (Мінская духоўная праваслаўная кансісторыя). — Воп. 1. — Спр. 40701. — Кліравыя ведамасці цэркваў Пінскага пав. 1843–1844 гг.
 18. НГАБ. — Ф. 136. — Воп. 1. — Спр. 40747. — Кліравыя ведамасці цэркваў Пінскага пав. 1851 г.
 19. НГАБ. — Ф. 136. — Воп. 1. — Спр. 40856. — Кліравыя ведамасці цэркваў Пінскага пав. 1864 г.
 20. НГАБ. — Ф. 136. — Воп. 1. — Спр. 41258. — Генеральныя візіты цэркваў Любяшоўскага, Мазырскага, Пінскага і Слуцкага дэканатаў. 1819–1820 гг.

21. НГАБ. — Ф. 136. — Воп. 25. — Спр. 195. — Метрычныя кнігі Малькавіцкай царквы Пінскага пав. аб народжаных, шлюбаваных і памерлых за 1902–1906 гг.
22. НГАБ. — Ф. 1477 (Калекцыя тапаграфічных карт і планаў вёсак, сёл, маёнткаў Мінскай губерні). — Воп. 1. — Спр. 1813. — План зямлі прыватнаўладальніцкай царквы ў в. Малькавічы Пінскага пав. 1855 г.
23. НГАБ. — Ф. 1633 (Брэсцкая ўніяцкая духоўная кансісторыя). — Воп. 1. — Спр. 5. — Метрычныя кнігі Малькавіцкай царквы Пінскага пав. аб народжаных, шлюбаваных і памерлых за 1791–1813 гг.
24. НГАБ. — Ф. 319 (Мінскі дваранскі дэпутацкі сход). — Воп. 1. — Спр. 32а. — Паставы Мінскага дваранскага дэпутацкага сходу аб дваранскім паходжанні родаў. 1802 г.
25. НГАБ. — Ф. 936 (Пінскі земскі павятовы суд). — Воп. 1. — Спр. 4. — Актавая кніга. 1797–1799 гг.
26. Перапіс войска Вялікага княства Літоўскага 1528 года. Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кн. 523. Кн. Публічных спраў 1 / Падрыхт. А. І. Груша, М. Ф. Спірыдонаў, М. А. Вайтовіч; Рэдкал.: Г. Я. Галенчанка (адк. рэд.) і інш.; НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. — Мінск : Бел. навука, 2003. — 442, [3] с.
27. Покровский, Ф. В. Археологическая карта Гродненской губернии. — Вильна : Типография А. Г. Сыркина, 1895. — 165 с.
28. Российский государственный исторический архив. — Ф. 823 (Канцелярия митрополитов греко-униатских церквей). — Оп. 3. — Д. 420. — Генеральные визиты церквей Гродненской, Волковысской, Клецкой, Несвижской, Слонимской и Циринской протопопий. 1696–1697 гг.
29. Свод памятников истории и культуры Белоруссии. Брестская область / АН БССР, Ин-т искусствоведения, этнографии и фольклора, Белорус. Сов. Энцикл.; Редкол.: С. В. Марцелев (гл. ред.) и др. — Мінск : БелСЭ, 1990. — 417, [4] с.
30. Собрание древних грамот и актов городов Минской губернии, православных монастырей, церквей и по разным предметам. — Минск, 1848. — Минск : в Губернской типографии, 1848. — [2], XLVIII, 402 с.
31. Столичное телевидение. [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.stv.by/новости/деревня-маньковичи-брестская-область-последний-владелец-король-радзивилл-после-освобождения. Дата доступа: 28.06.2015.
32. Тимошенко, Л. Заповіти, смерть і поховання єпископа Кирила Терлецького // Дрогобицький краєзнавчий збірник. — Вип. XI–XII. — Дрогоби́ч : Коло, 2008. — С. 467–483.

Змест

АРХІВАЗНАЎСТВА, НАВУКОВА-ДАВЕДАЧНЫ АПАРАТ, ЗАБЕСПЯЧЭННЕ ЗАХАВАНАСЦІ І ЎЛІКУ АРХІЎНЫХ ДАКУМЕНТАЎ

Ю. М. Лаўрык

Габрэйскія пергаментныя рукапісы
ў зборах Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі 5

А. С. Тищенко

Создание и использование электронной базы данных
«Именной указатель лиц, выезжающих за границу по данным
паспортов» к фонду Национального исторического архива Беларуси
«Канцелярия минского гражданского губернатора». 14

ПУБЛІКАЦЫЯ І АРХЕАГРАФІЧНАЯ АПРАЦОЎКА АРХІЎНЫХ ДАКУМЕНТАЎ

А. Б. Доўнар

Прывілеі Шклову на Магдэбургскае права. 20

Ю. Н. Снатковский

«Великая европейская война» в жизни населения прифронтовых
губерний в документах НИАБ. Часть II (1915 г.) 27

В. В. Урублеўскі

Выпадак вызвалення селяніна ад прыгоннай залежнасці
з наданнем новага прозвішча 60

КРЫНЦАЗНАЎСТВА

М. А. Волкаў, М. А. Плавінскі

Мядзельскі замак у святле пісьмовых і археалагічных крыніц. 65

Я. С. Глінскі

Родавая памяць ці звычайны падман? Венская бітва 1683 г.
у справах аб доказе дваранства ў Мінскай губерні 92

Д. В. Лісейчыкаў

Надмагільныя камяні з «рускімі» надпісамі XVI–XVII стст.
каля в. Малькавічы Ганцавіцкага раёна 101

ГІСТОРЫЯ*З. В. Антановіч*

Лёсы канцылярыстаў Магілёўскай
рымска-каталіцкай кансісторыі ў канцы XIX ст. 119

В. У. Герасімчык

Удзел праваслаўнага насельніцтва Беларусі
ў паўстанні 1863–1864 гг. 127

А. С. Калинина

Священнослужитель глазами православных
верующих БССР первой половины 1930-х гг.
(по материалам фонда НИАБ «Белорусский
православный Святейший Синод»). 135

А. М. Лукашевич

Механизированные (автобронетанковые) войска
Белорусского военного округа: создание,
эволюция оргструктуры, состояние (1929–1938 гг.). 144

С. П. Марозаў

Ідэя рэстытуцыі Вялікага Княства Літоўскага
ў ідэалогіі партыі «белых» у Беларусі
(1861 – вясна 1863 г.) 156

Д. Ч. Матвейчык

Дзейнасць Юзафа Ядкоўскага па даследаванні
і папулярызацыі гісторыі паўстання 1863–1864 гг. 174

С. Н. Рындин

Иностранные рабочие на территории белорусских губерний
в период Первой мировой войны 188

РЭГІЯНАЛЬНАЯ ГІСТОРЫЯ*О. В. Долотова*

Интеллигенция в Витебском губернском избирательном собрании
по выборам в Государственную Думу I–IV созывов 200

В. А. Кобринец

О курсах обмена русской копейки на рынках Могилева
в последней четверти XVI – начале XVII в. 217

А. У. Мацук

Наваградскія пасольскія соймакі 1756 г. 225

ГЕНЕАЛОГІЯ*В. К. Крэс*

Скіндзеры герба «Шранява»: нарысы да гісторыі і генеалогіі старажытнага шляхецкага роду (XIV–XVIII стст.) 237

Ф. В. Чарняўскі

Антоні Свентарэцкі — апошні земскі пісар Менскага ваяводства. 253

ПОСТАЦІ АРХІВІСТАЎ*Д. В. Лісейчыкаў*

Да 70-годдзя з дня нараджэння Алы Купрыянаўны Галубовіч 268

РЭЦЭНЗІІ

Род Іллінічаў у Вялікім Княстве Літоўскім у XV–XVI стст.: радавод, гербы, уладанні / Р. А. Аляхновіч, С. А. Рыбчонак, А. І. Шаланда; склад. А. І. Шаланда; навук. рэд. М. Н. Гальпяровіч. — Мір: Музей «Замкавы комплекс “Мір”», 2015. — 374 с.: іл. (*Глінскі Я. С.*) 272

Маліноўскі, Мікалай. Кніга ўспамінаў / Мікалай Маліноўскі; уклад., прадм., камент., імян. паказ. Аляксандр Фядута; пераклад з польск. Я. М. Кісялёва. — Мінск: Лімарыус, 2014. — 240 с., іл. (Беларуская мемуарная бібліятэка) (*Латушкін А. М.*) 277

Быхаўцаў, М. Паўстанне 1863–1864 гадоў у Ваўкавыскім павеце. — Гародня : [б.в.], 2014. — 344 с.: іл. (серыя «Гарадзенская бібліятэка») (*Матвейчык Д. Ч.*) 285

Рэзюмэ 296

Резюме 303

Summary 310

Правілы для аўтараў «Архіварыуса» 317

Guidelines for authors of «Archivaryus» 319

За правільнасць зместу, цытат і спасылак у артыкулах адказнасць нясуць аўтары.

Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт. ; вып. 13 / рэд.: Ю. М. Бохан [і інш.]. — Мінск : НГАБ, 2015. — 328 с. — (серыя «Гісторыя, архівазнаўства, крыніцазнаўства»).

ISSN 2225-4412.

Нацыянальным гістарычным архівам Беларусі падрыхтаваны трынаццаты выпуск штогодніка «Архіварыус». На яго старонках асвятляецца шырокае кола пытанняў гісторыі, архівазнаўства, археаграфіі, крыніцазнаўства і іншых спецыяльных гістарычных дысцыплін. У навуковы ўжытак уведзіцца шэраг новых, раней невядомых дакументаў і фактаў.

Прызначаецца архівістам, гісторыкам, крязаўцам і ўсім, хто цікавіцца старонкамі мінулага Беларусі.

УДК [930.22+94(476)«15/19»(082)]
ББК 79.3(Бел)+63.3(4Бел)41